

K etickým aspektům tzv. autoplagiátů: Aneb technologie zpracování vědeckého recyklátu¹

Dominik Opatrný

V roce 2001 odhalila studie analyzující 660 příspěvků ve třech prestižních chirurgických časopisech znepokojivý jev: 10,6 % článků byly duplicitní studie zcela nebo téměř identické s jiným publikovaným textem.² Odborná veřejnost je celkem zajedno v tom, že takováto praxe je jen důsledkem tlaku na publikování, jaký se vyvinul v přírodních vědách a medicíně.³ Tento tlak pregnančně vyjadřuje anglické úsloví „publish or perish“, což by se do češtiny dalo přeložit jako „piš nebo pojdi“.⁴ Proto v uvedených oborech vznikla určitá více méně uznávaná pravidla umožňující rozlišit oprávněné užití vlastního díla (anglicky *fair use*) od autoplagiátu.⁵

Česká scientometrie vystavila obdobnému tlaku také humanitní obory.⁶ Ve svém příspěvku ukáži, že se humanitní obory sice mohou ve vztahu k autoplagiátům inspirovat u přírodních věd, ovšem jen v omezené míře, protože kladou větší důraz na textovou originalitu.

Plagiát předlohou autoplagiátu

Podstata i nebezpečí autoplagiátu nejlépe vyniknou ve srovnání s jeho „předlohou“, plagiátem. Jako plagiát se označuje použití cizího díla bez řádného uvedení odkazu. Samotné slovo má původ v latinském *plagio*, které znamená „unést“.⁷ Plagiátor sice neunáší autora, ale jeho data, myšlenky či slova.

Začneme příkladem. V roce 1907 zveřejnil *Časopis katolického duchovenstva* rozsáhlou studii oломouckého profesora Richarda Špačka „Čtvrté evangelium v protestantském bádání“.⁸ Jedná se o dílo s obdivuhodným záběrem. Naneštěstí většina textu je přeložena ze čtyř německých publikací.⁹ Několik stran je vždy přejato, aniž by byl na to čtenář srozumitelně upozorněn. Kdyby

1 Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu „Historie a interpretace Bible“, č. P401/12/G168.

2 Srov. Moshe SCHEIN – Ramesh PALADUGU, Redundant Surgical Publications: Tip of the Iceberg?, *Surgery* 6/2001, s. 655–661. Příznivěji vyznívá obdobná studie v urologických časopisech, snad proto, že slouží menší skupině čtenářů: Kiara K. HENNESSEY a kol., Duplicate publications: A sample of redundancy in the *Journal of Urology*, *Canadian Urological Association Journal* 3/2012, s. 177–180.

3 Kromě dvou výše uvedených článků srov. např. Patrick M. SCANLON, Song From Myself: An Anatomy of Self-Plagiarism, *Plagiary* 2007, s. 57–66.

4 Jediný spolehlivý způsob zamezení autoplagiátů je proto změna hodnocení výzkumu, což ovšem není v nejbližší době pravděpodobné. Srov. Emanuela CARBONARA, Self-Plagiarizing Prostitutes: Limiting the Need to Repeat Oneself? – A Comment „On the Right to Repeat Oneself“ by Andries Nentjes, *Homo Oeconomicus* 3/2012, s. 441–448.

5 V přírodních a společenských vědách s autoplagiáty úzce souvisí tzv. „salámové publikace“, které uveřejňují jeden výzkum rozdělený do maximálního množství článků. Tato praxe ovšem není v humanitních oborech častá, a proto se jí nebudu dále věnovat. Podle mých zkušeností s prací v redakci teologického časopisu zápasí autoři spíše s tím, že jim studie naroste do rozměrů malé monografie. Vydavatel je pak sám přemlouvá, aby vytvořili několik samostatných článků, nebo vydali knihu.

6 V této práci se nechci pouštět do sporů, zda jsou humanitní obory (např. teologie) vědou, či ne. Respektuji současnou dominantní anglofonní terminologii, která vyhrazuje slovo „science“ jen pro obory postavené na měření, experimentu a empirii. Srov. Kundu ABHIJIT – Pramod K. NAYAR, *The Humanities: Methodology And Perspectives*, New Delhi: Dorling Kindersley, 2009, s. 2–7.

7 Toto málo dochované slovo je možné najít např. v Charlton T. LEWIS – Charles SHORT, *A New Latin Dictionary*, New York: Clarendon Press, 1891, s. 1383.

8 Richard ŠPAČEK, Čtvrté evangelium v protestantském bádání, *ČKD* 3, 5, 6, 7+8, 9, 10/1909, s. 223–229, 348–354, 411–417, 489–498, 598–601, 644–650.

9 K německým zdrojům a špačkovým možným motivům srov. Dominik OPATRŇÝ, Richard Špaček o Janově evangeliu: Kapitola z dějin

Špaček vydal svou studii o nějakých sto let později, vyvolal by nemalou bouři. Němečtí autoři by jej zažalovali pro porušení autorského práva. Rada pro výzkum, vývoj a inovace by vyškrtila záznam z databáze RIV. Grantová agentura České republiky by odmítla uznat studii jako výstup z grantu. Časopis katolického duchovenstva by uveřejnil tzv. retrakci, tedy prohlášení, že článek stahuje. Média by informovala o podivných praktikách na teologických fakultách a ostatní teologové by se od Špačka distancovali... Naštěstí pro Špačka nic takového nenastalo, což ukazuje, jak se časy mění. Na plagiáty jsme dnes citlivější, než tomu bylo před sto lety.¹⁰ Proč tomu ale tak je?

Už samotný název deliktu napovídá, že plagiát poškozuje skutečného autora. Ten se dostává do stínu plagiátora a přichází o uznání, o zásluhu za zdařilý experiment nebo za trefné formulování myšlenky. A pochopitelně také o citace potřebné pro akademický postup. Přesto zůstává otázkou, zda může třeba plagiátor z řad studentů způsobit újmu tohoto druhu profesori.¹¹

I kdyby ale neexistovala skutečná škoda autorovi, může existovat skutečné neoprávněné obohacení plagiátora.¹² Vypůjčený text dopomůže studentovi k titulu, akademikovi vylepší životopis a případně i plnění grantového úkolu. Pochopitelně záleží na tom, kolik textu či dat autor převzal bez řádného uvedení zdroje a zda by jeho práce prošla i při správném citování.

Kdyby byla práce s přiznáním míry závislosti neobhajitelná, jednalo by se o podvod. Ten už má řadu poškozených: daňové poplatníky, kteří fiktivní výzkum zaplatili; kolegy z oboru, vůči nimž se plagiátor nespravedlivě zvýhodnil; vydavatele, který chce obvykle zveřejňovat jen nové poznatky; a konečně čtenáře, který (s trochou nadsázky) uzavírá s autorem implicitní dohodu, že je skutečně autorem textu.¹³

Taková nadbytečná publikace navíc znehodnocuje práci redaktora, recenzentů a všech, kdo se podílí na tisku. Z vlastní zkušenosti vím, že pro redakci není nic depresivnějšího, než když dá autor najevo, že se článek nevydává proto, aby ho někdo četl, ale protože „vydaný být musí“.¹⁴ Posledním poškozeným je pak samotná věda. Odborná literatura je zanášena opakováním téhož, plýtvá se papírem i časem čtenářů. Badatel, který se pak bude chtít zorientovat v tématu, musí text zbytečně projít, aby zjistil, že neobsahuje nic nového.

Tento letmý přehled ukazuje, že plagiát nemůžeme redukovat na pouhou krádež. I když krádež zůstává, přináší s sebou řadu dalších negativních jevů, možná ještě závažnějších.¹⁵

české bibliotiky, *Studia theologica* 4/2014, s. 182–191.

10 Změna citlivosti na různé chování byla v etice mnohokrát popsána. Srov. např. Helmut WEBER, *Všeobecná morální teologie*, Praha: Zvon; Praha: Vyšehrad, 1998, s. 266–268; Jindřich ŠRAJER, Pokles vědomí viny a hříchu – perspektivy teologické etiky, *Studia theologica* 2/2009, s. 61–68, zvláště 63–64.

11 Na tomto místě mluvím jen o reálné škodě. Ta pochopitelně nemusí být přímo úměrná emocionální odezvě. Například krádež obvykle vyvolá mnohem větší psychickou reakci než ztráta téže věci, protože je vnímána jako útok na osobu. Tento aspekt je u plagiátů silně přítomen, zato u autoplagiátů chybí.

12 To se ostatně často děje v oblasti autorských práv, když někdo používá dílo, které by si za nabízenou cenu nekoupil. Takové jednání může být za jistých okolností pro autora dokonce ekonomicky výhodné, jako když operační systémy firmy Microsoft získaly díky pirátství dominantní postavení na trzích se slabou kupní silou a teprve časem byli obyvatelé v závislosti na stoupající životní úrovni donuceni, aby si licence začali kupovat. Na pirátství tak nakonec prodělal konkurenční operační systém Linux.

13 Srov. Miguel ROIG, Plagiarism and self-plagiarism: What Every Author Should Know, *Biochemia Medica* 3/2010, s. 295–300. Zde na kontinentu zní takový popis vztahů poněkud podivně, ale v angloamerické filosofii má společenská smlouva (*implicit social contract*) velkou tradici. K vývoji této tradice a její kritice na kontinentu srov. např. David BOUCHER a kol., *The Social Contract from Hobbes to Rawls*, London: Routledge, 1994.

14 Tento přístup se ale neobjevuje jen v České republice, srov. Liviu ANDREESCU, Self-Plagiarism in Academic Publishing: The Anatomy of a Misnomer, *Science and Engineering Ethics* 2013, s. 775–797, zde 785: „Zdá se, že akademici mají více starost o to, aby někdo publikoval jejich díla, než aby je někdo četl.“

15 V této souvislosti je zajímavé, jak autorská práva chápe americké právo, které stále silněji ovlivňuje právní systémy po celém světě. Dnešní

Nakolik se dá uvedená analýza přenést i na autoplagiáty? Autoplagiát je jakýsi plagiát, u nějž autor kopíruje svůj vlastní text. Není to ale protimluv? Pomineme-li speciální případy, jako jsou pojistné podvody, pak přece není možné okrást sám sebe. Aristotelovými slovy, „vždycky jest nutno, aby právo a bezpráví bylo mezi více osobami... kdyby [někdo] sám sobě křivdil, totéž by i trpěl i činil.“¹⁶ Hned první znak plagiátu tedy chybí. V dalších bodech je už ale situace jiná.

Autor se může nespravedlivě obohatit, pokud mu nepřiznané opětovné použití vlastního díla přináší neoprávněný prospěch. Může tím nadhodnotit výsledky svého grantového úkolu nebo vylepšit svou bibliografii. Může ale také otrávit čtenáře, který z ničeho nic zjistí, že tohle už někde četl... Výhrady mohou vznášet i redakce, ať už ta, kam byl text zaslán podruhé, protože má zájem zveřejňovat jen nové texty; nebo ta, která jej otiskla jako první, protože může mít ještě vydání na skladě.¹⁷ Konečně samotná věda trpí, ať už je text okopírován z vlastního či cizího díla – vždy se tím zanáší odborná literatura.

Celkový verdikt tedy nemůže být pro autoplagiát nijak příznivý. Pochopitelně, není žádnou krádeží, a tudíž je použití tohoto termínu v rozporu s jeho etymologií. Autor naopak prezentuje *svá* slova a *své* myšlenky. Přesto tu jistá podobnost s plagiáty existuje: text už vyšel jinde a autor za tutéž práci získává ohodnocení, které už bylo uděleno. A tak si toto pejorativní označení našlo své místo v publikační etice.¹⁸

Při jeho použití je ovšem na místě opatrnost. Ne každé přetištění díla či použití části textu je hned plagiátem. Například obecně se považuje za legitimní, když autor uveřejní překlad svého článku nebo ho zveřejní v antologii či sborníku.¹⁹ I to by se ale mělo dít podle určitých pravidel. Mezinárodní výbor editorů lékařských časopisů autorům doporučuje, aby se předně nesnažili publikovat tentýž text najednou na více místech (souběžné publikace).²⁰ Redakce totiž nemůže zjistit, že se jedná o duplicitu, a mohla by se cítit podvedena. Autoři mají navíc upozornit na všechny své starší práce týkající se tématu, aby sama redakce mohla rozhodnout, zda se jedná o duplicitní studii, nebo ne.²¹ K opětovnému vydání vlastního textu je potřeba také souhlas vydavatele, u nějž již studie vyšla. Ten si může vymínit, po jaké době smí být text opět přetištěn. K reedici by měl být závažný důvod, např. oslovení jiné cílové skupiny.²² Autor musí v textu

americká společnost, zpracovaná vydavatelským průmyslem, chápe autorské právo jako běžné vlastnictví. Původní myšlenka ale byla, že stát uděluje autorovi po určité době jakýsi druh monopolu. Takový pohled lépe odpovídá zvláštní povaze autorského díla, jako je možnost vytvářet rozmnoženiny atd. Srov. Patrick M. SCALON, *Song From Myself: An Anatomy of Self-Plagiarism*, *Plagiarism* 2007, s. 57–66, zde 66, pozn. 1.

16 ARISTOTELES, *Etika Níkomachova* 1138a. Nebo také 1134b: „Proto nemůžeme být sami k sobě nespravedlivými.“

17 Zde mohou být ve hře i autorská práva, pokud autor ve smlouvě přenechal jejich výkon vydavateli. Ovšem i když to neudělal, je opětovné vydání před doprodejem zásob v rozporu se zájmy vydavatele a mělo by s ním být konzultováno.

18 Srov. Patrick M. SCALON, *Song From Myself*, s. 63: „Ale tato analogie [okradení sebe sama] je přitažena za vlasy, protože nejde jen o samotnou krádež, ale také o podvod, v tomto případě vydávání určitého materiálu za původní, když jím není, i *kdyby pocházel* od příslušného autora.“

19 Srov. © The University of Queensland, Responsible Conduct of Research (on-line), dostupné na: <https://ppl.app.uq.edu.au/content/4.20.02-responsible-conduct-research>, citováno dne 15. 10. 2014. Nejčastěji to jsou sborníky shrnující články k jednomu tématu vydané během delšího období. Například Richard Bauckham se v začátcích své kariéry intenzivně věnoval knize Zjevení. Než se pak pustil do jiných témat, vydal své studie souborně pod názvem *The Climax of Prophecy*, London: T&T Clark, 1993.

20 © International Committee of Medical Journal Editors, Recommendations for the Conduct, Reporting, Editing, and Publication of Scholarly Work in Medical Journals. Updated December 2013 (on-line), dostupné na: <http://www.icmje.org/icmje-recommendations.pdf>, citováno dne 20. 10. 2014. Některé redakce výslovně žádají prohlášení vylučující duplicitní publikaci, např. *Journal of Biblical Literature* požaduje po autorech „prohlášení, že článek není zároveň předložen v jiném časopise. Články, které se objevily nebo mají objevit jinde, nebo jejichž jádro se objevilo nebo objeví v tisku, ať už v angličtině nebo v jiném jazyce, nemají být předkládány.“ *Journal of Biblical Literature*, Instructions for Authors 2.2 b).

21 Informování redakce a čtenářů je pro posouzení etičnosti zásadní. Jasně to vyjadřují Ian NORMAN – Peter GRIFFITHS, Editorial: Duplicate Publication and „Salami Slicing”: Ethical Issues and Practical Solutions, *International Journal of Nursing Studies* 2008, s. 1257: „Duplicitní publikace, která je maskovaná, představuje jasné vědecké pochybení. Letný odkaz nestačí.“

22 Obvyklým příkladem je studie relevantní pro více oborů. Jenže v době elektronických databází není problém vyhledat i relevantní články z příbuzných disciplín (srov. Moshe SCHEIN – Ramesh PALADUGU, Redundant surgical publications, s. 658). Pro české prostředí je

informovat posuzovatele, čtenáře i příslušné orgány (u nás citační databáze, Rejstřík informací o výsledcích atd.), že se jedná o přetisk. Tato pravidla představují jakési minimum poctivosti, které by mělo být dodrženo při reediciích nejen lékařských studií, ale všech odborných děl.

Složitější situace nastává, pokud se autor rozhodne použít jen část svého článku. Mezi badateli existuje řevnivost a obvinění z autoplagiátorství lze snadno zneužít. Je proto potřeba upřesnit, jaké použití vlastního textu je ještě přípustné, a co už je za hranicí únosnosti.

Rozmazané mantinely

Disciplinární komise jedné humanitní fakulty musela nedávno řešit neobvyklý případ: obvinění z autoplagiátorství seminární práce. V diskusi vyšly najevo dvě důležité okolnosti. Zaprvé, studenti měli ten rok odevzdat asi dvě desítky takovýchto prací. Už to nápadně připomíná tlak na publikování, jemuž jsou vystaveni akademici. Zadruhé, někteří vyučující dovolovali „recyklaci“ starších textů, pokud splňovaly jejich zadání. Pravidla tedy nebyla jednotná, což pochopitelně studenty mátllo. Je nanejvýš žádoucí takové nejasnosti vyloučit, a to především u kvalifikačních prací. Budou-li pro ně stanovena jasná pravidla, mohou se aplikovat *mutatis mutandis* i na práce seminární, pokud vyučující explicitně nestanoví jinak.

Obecně platí zásada, že za jednu práci není možné získat dva tituly.²³ Poslanec Marek Benda se musel zříci titulu JUDr., když vyšlo na světlo, že u rigoroza předložil svou diplomovou práci. Na druhou stranu se neustále rozrůstá množství textu, který musí studenti vysokých škol během studia vytvořit. K původním disertacím přibýly diplomové práce, základní studium se strukturovalo (přibyl bakalářský stupeň), teologové musí psát práci licenciátní, a to necháváme stranou neurčené množství seminárních prací. K úplnému dokončení studia (doktorátu) je potřeba napsat zpravidla tři kvalifikační práce se vzrůstající kvalitou. Pokud by každá měla být na jiné téma, musel by se student postupně specializovat ve třech oblastech. V tu chvíli ale selský rozum varuje: Není zde méně vlastně více? Není lepší stavět na předchozí práci a hlouběji proniknout do problému, než pokaždé začínat od nuly? Jinak řečeno se nabízí otázka, zda je možné rozpracovat v jedné kvalifikační práci tu předchozí.

Žádná z dvaceti šesti českých veřejných vysokých škol nemá ve svém studijním a zkušebním řádu tuto problematiku ošetřenou.²⁴ Pouze Jihočeská univerzita stanoví, že za jednu práci není možné získat dva tituly.²⁵ Žádná veřejná vysoká škola se tedy zatím nerozhodla postupovat ve věci „recyklace“ absolventských prací jednotně. Pokud se studenti chtějí dozvědět, co smí, a co nesmí, mohou hledat informace v materiálech fakulty od směrnice děkana až po různé pokyny zveřejňované na stránkách kateder. V takto nejednotném prostředí se jak student, tak kdokoli jiný stěží vyzná.

zajímavé, že doporučení připouští možnost otisknout článek, který má vyjít ve sborníku z konference. Občas čeští autoři vyjadřují přání časopisecky vydat své texty dříve otiskné ve sbornících nebo jiných nebodovaných publikacích. Jenže redakce časopisů, které jsou většinou ztrátové, nemohou napravovat všechny nešvary české scientometrie. V jejich zájmu je, aby texty vydaly přinejmenším jako první, když už ne jako jediné.

23 Díky zákonné povinnosti zveřejňovat kvalifikační práce na internetu je dnes snadné ověřit, zda student za danou práci už jiný vysokoškolský titul nezískal. Bohužel se ale nedá vyloučit, že byla práce poprvé předložena na vyšší odborné škole, protože ty zveřejňovací povinnost nemají.

24 Informace byla ověřena ke dni 11. 5. 2015.

25 Srov. JIHOČESKÁ UNIVERZITA, *Studijní a jednací řád Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ze dne 24. června 2014*, čl. 30, § 8. Obdobná směrnice Univerzity Palackého zakazuje plagiátorství, které ovšem definuje jako vědomé přímé nebo nepřímé uchýlení se „k publikované nebo nepublikované práci, části práce nebo projevené myšlence někoho jiného s cílem vyvolat dojem, že jde o autorovu vlastní práci nebo myšlenku.“ UNIVERZITA PALACKÉHO, *Úplné znění studijního a zkušebního řádu Univerzity Palackého v Olomouci ze dne 9. července 2013*, čl. 26, § 3.

Zkusme se proto podívat na konkrétní segment, a to na teologické fakulty. Ty ve svých směrnících děkana nebo metodických pokynech také obvykle nestanoví podmínky použití vlastního díla.²⁶ Jedinou výjimkou je *Rigorózní řád Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého*, v němž se dočteme: „Jako změněná bakalářská, diplomová, disertační či habilitační práce obhájená podle zákona může být předložena pouze práce dopracovaná, která může být obsahově shodná s původní prací v maximálním rozsahu 50 %.“²⁷ Povoluje tedy, aby účastník rigorózního řízení z poloviny recykloval starší práci.

Tento přehled ukázal, že zacházení s vlastním textem můžeme hledat jen v nařízeních děkana nebo ještě nižších normách a doporučeních – a i tam bude jejich výskyt mizivý. Proto se teď podívejme na několik dalších dohledatelných příkladů. Manuál pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP dovoluje, aby diplomová práce obsahovala nanejvýš 50 % práce bakalářské.²⁸ Naopak Katedra experimentální biologie rostlin Přírodovědecké fakulty UK v pokynech pro studenty výslovně zakazuje použití byť jen části textu bakalářské práce v práci diplomové.²⁹ Dvě další školy dovolují recyklovat bakalářskou práci z jedné třetiny, respektive 30 %.³⁰ Vnitřní předpisy vysokých škol tedy nechávají odpověď většinou na vedoucím práce. Ve skutečnosti má ale konečné slovo vždy až komise u obhajoby. Tím se student dostává do právní nejistoty.

Poslední uvedená hranice, 30 %, má bezpochyby svůj původ v nepsaném pravidle rozšířeném mezi samotnými vědci. Podle něj smí článek obsahovat až 30 % starších textů.³¹ Toto pravidlo nikdo nikdy oficiálně nevyhlásil, ale někteří autoři se sami rozhodli této hranici držet.³² Dá se vysvětlit tak, že zopakovat je možné oddíl „metody“, ale ne už „výsledky“ a „diskuse“. Zdá se tedy, že s touto hranicí přišli badatelé z přírodních a sociálních věd, od nichž se pak rozšířila i do jiných oborů.

Naopak vydavatelé mají mnohem přísnější požadavky. Buď žádají po svých přispěvatelích na-

26 Pro CMTF UP: *Směrnice děkanky, kterou se stanoví podrobnosti k provedení Studijního a zkušebního řádu UP na CMTF UP, Řád pro studium v doktorském studijním programu na CMTF UP*; pro TF JU: Tomáš VEBER – Petr BAUMAN, *Metodická pomůcka ke zpracování závěrečných prací*, České Budějovice, 2010, *Opatření děkana k realizaci státních závěrečných zkoušek v bakalářském, magisterském a navazujícím magisterském studiu na TF JU, Opatření děkana č. 127 k průběhu státní doktorské zkoušky a obhajoby disertační práce na TF JU, Opatření děkana č. 157 k průběhu státní doktorské zkoušky a obhajoby disertační práce na TF JU*; pro KTF UK: *Pravidla pro organizaci studia KTF, Opatření děkana k Pravidlům pro organizaci studia, Metodická pomůcka ke zpracování závěrečných prací*; pro HTF UK: *série opatření děkana ke státním závěrečným zkouškám a k pravidlům doktorského studia*, pro ETF UK: *Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací, Manuál k formálním náležitostem akademických písemných prací*.

27 CMTF UP, *Řád rigorózního řízení na CMTF UP*, čl. v., § 2.

28 Srov. FF UP, *Manuál pro psaní diplomových prací na katedře psychologie FF UP*, Olomouc, 2011, s. 46. Podobně rigorózní řád Univerzity Palackého, *Řád rigorózního řízení*, Olomouc, 2013, čl. 6, bod 2). Pro ostatní práce ale Studijní a zkušební řád žádné takové pravidlo nestanoví.

29 Srov. © Katedra experimentální biologie rostlin, Přírodovědecká fakulta UK, *Diplomové práce*, (on-line), dostupné na: <http://kfrserver.natur.cuni.cz/studium/diplom-pozadavky.html>, citováno dne 20. 10. 2014. Pedagogická fakulta UP vyžaduje autocitace, pokud student používá v diplomové práci data z práce bakalářské: Katedra antropologie a zdravotní PdF UP, *Doporučená kritéria pro psaní bakalářských a diplomových prací na Katedře antropologie a zdravotní PdF UP v Olomouci*, Olomouc, 2012, s. 3.

30 Srov. PRAŽSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDIÍ, *Bakalářská a diplomová práce*. Informativní text pro studující Bc. a NMgr. studia, Praha, 2012, s. 3; FAKULTA SPORTOVNÍCH STUDIÍ MASARYKOVY UNIVERZITY, *Pokyny k vypracování závěrečné (bakalářské/diplomové/rigorózní) práce*, Brno, 2013, s. 2.

31 Srov. Pamela SAMUELSON, *Self-plagiarism or fair use? Communications of the ACM* 8/1994, s. 21–25. Vášnivou obhajobu práva opakovat se, včetně obvinění vydavatelů z vytváření kartelů prosazujících pod rouškou boje s autoplagiáty své soukromé zájmy, je možné najít v Andries NENTJES, *On the Right to Repeat Oneself, Homo Oeconomicus* 3/2012, s. 413–431. Ovšem i kdybychom autorům toto právo přiznali, mají právo za své opakování čerpat veřejné prostředky? A není klamavým jednáním, pokud na toto opakování čtenáře a redakci neupozorní?

32 Marie Macková dokonce uvádí, že pokud se přepracované vydání liší čtvrtinou textu od své předlohy, již se jedná o text nový, který může být vykazán jako nová publikace (ovšem o právech původního vydavatele v tomto případě nepojednává). Bohužel toto tvrzení nedokládá žádným odkazem na literaturu, takže se opět jedná o jakési nepsané pravidlo. Srov. Marie MACKOVÁ, *Etika publikování – quo vadis?, Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe* 1/2013, s. 28. Knecht a Dvořáček zase rozlišují mezi duplicitním publikováním celého článku (ať už je shoda doslovná, významná, nebo formou parafráze) a recyklací úryvků vlastních textů. Zatímco první jednoznačně odsuzují, druhé považují za „eticky sporné“. Otázkou ovšem zůstává, kam až sahá sporná recyklace a kde začíná zakázaná parafráze. Magická hranice 30 % se zde objevuje také. Místo množství recyklovaného textu ale tentokrát stanovuje maximální míru autocitací v seznamu literatury. Srov. Petr KNECHT – Dominik DVOŘÁK, *Etika vědecké práce a publikování pro mírně pokročilé, Pedagogická orientace* 4/2013, s. 566–568.

prosto nové texty, nebo připouštějí menší míru shody. V roce 2011 podnikly Yuehong Zhang a Xiaoyan Jia výzkum ve 219 redakcích odborných časopisů.³³ Ačkoliv zkoumaly především vztah k plagiátorství, několik otázek se týkalo i postoje k autoplagiátům. Ukázalo se, že 81 % redaktorů by odmítlo nebo vrátilo k doplnění článek, v jehož výsledcích a závěru autor recykluje své texty, i kdyby byl příspěvek inovativní.

Z výsledku ale vyplývá ještě jiná věc. Editoři požadují různou míru originality u různých částí práce. Samozřejmostí je originalita dat, na níž přírodní i společenské vědy bazírují.³⁴ Nejprísněji proto budou posuzovány oddíly „výsledky“ a „diskuse“, zatímco oddíl „metody“ může podle 71 % respondentů obsahovat až jednu pětinu necitovaného cizího (sic!) textu (k důvodům viz níže).³⁵ Procentní vyjádření je tedy jen hrubým vodítkem, důležité také je, o jakou část článku se jedná.

A co na to humanitní obory?

Pozorný čtenář si jistě všiml, že se uvedený popis týká úplně jiného druhu textů, než na jaký je z humanitních oborů zvyklý. Přírodní a společenské vědy se totiž od humanitních oborů liší nejen svou metodologií, ale i literárním druhem odborných publikací, které produkují.

Jak můžeme popsat literární druh článků v přírodních a společenských vědách? Jsou založeny na výzkumu (v úzkém slova smyslu) a mají co nejpresněji prezentovat naměřená data. Ideální by bylo, kdyby se mohly vyjadřovat jen pomocí univerzálního formálního jazyka: matematiky.³⁶ To ale bohužel (nebo Bohu díky) lidskému mozku nestačí. Proto si tyto vědy vypomáhají naším „nedokonalým“ přirozeným jazykem. Text má ale hodně formalizovanou podobu, je strukturován podle předem daného vzorce a prezentuje získaná data v podobě, která je oproštěná od rušivých elementů. Navíc ustupuje do pozadí i sám autor, protože ideálem přírodních věd je minimalizovat vliv pozorovatele na pozorování. Vlastně by tak na nějakém tom kopírování slov při popisu nových dat nebylo ani nic tak špatného, kdyby se nejednalo o tu krádež...³⁷

Úplně jiný je charakter odborných článků z humanitních oborů. Nepíší se kvůli zveřejnění naměřených dat a jejich interpretace, ale kvůli hlubšímu porozumění zkoumanému problému. Článek je buď popisný, a potom odpovídá přehledovým článkům přírodovědců (*review articles*). V tom případě nepřináší nic nového a jeho hodnota je pouze didaktická. Nebo obsahuje argument. Za ním si už ale někdo musí osobně stát, čímž se z pisatele stává autor hodný toho

33 Yuehong ZHANG – Xiaoyan JIA, A Survey on the Use of CrossCheck for Detecting Plagiarism in Journal Articles, *Learned Publishing* 4/2012, s. 298. O jiném výzkumu informují Kravitz a Freedman, kteří v neformálním dotazníku zjistili, že mnoho odborníků je ochotno akceptovat 10 % recyklátu, několik 15–20 % a nikdo více než 30 % – Richard L. KRAVITZ – Mitchell D. FELDMAN, From the Editors' Desk: Self-Plagiarism and Other Editorial Crimes and Misdemeanors, *Journal of General Internal Medicine* 1/2011, s. 1. Výsledky jsou naneštěstí podány takto neurčitě.

34 Zde dokonce vidí oblast, kde mohou mít autoplagiáty zdraví ohrožující následky. V roce 1997 popsal Martin R. Tramèr mechanismus, jak maskované vícenásobné zveřejnění téhož výzkumu (týchž dat) ovlivňuje názor lékařů na účinnost léku. Srovnával studie měřící účinnost ondasetronu na pooperační zvracení. Ukázalo se, že duplicitní studie mají tendenci opakovat příznivější výsledky. To má důsledky pro metaanalýzu dat: podle všech zveřejněných studií pomůže lék jednomu z 4,9 pacientů (ukazatel *number needed to treat*), zatímco u originálních studií to bylo jen jeden z 6,4 pacientů. Srov. Martin R. TRAMÈR – D. John M. REYNOLDS – R. Andrew MOORE – Henry J. MCQUAY, Impact of Covert Duplicate Publication on Meta-analysis. A Case Study, *BMJ* 1997, s. 635–640.

35 A podle 9 % respondentů ještě více. V sociálních vědách, které jsou humanitním oborům nejbližší, je toto číslo jen 59 %.

36 Populární rčení, že matematika je jazykem vědy, má původ v Galileově představě, že matematika je jazykem přírody: GALILEO GALILEI, *Il Saggiatore, Frammenti e lettere*, Livorno: Giusti, 1917, s. 6: „Filosofie [tedy fyzika] je psána v této velké knize (tím myslím svět), kterou máme stále otevřenou před očima, ale nikdo ji nemůže rozumět, pokud se napřed nenaučí rozumět písmu, v němž je psaná. Je totiž psaná v řeči matematické...“

37 To je vidět i z odpovědí na otázku, jak dlouhý řetězec je možné kopírovat od cizího autora bez citace. Medián odpovědí je u všech oborů 8–10 slov, s výjimkou sociálních věd, které dovolují jen jedno slovo.

jména.³⁸ Takový autor se v žádném případě nesmí schovávat za cizí slova (plagiát). Zároveň ale nevede ani svůj monolog. Mluvíme o odborném diskursu, tedy o řečovém proudu, do kterého jednotliví autoři vstupují a v němž se snaží o stále lepší pochopení problému a jeho vyjádření ve slovech. Aby byl tento proud jednotný, musí mezi mluvčími existovat interakce, které říkáme dialog. Pokud v dialogu dokola omíláme jen tu svou, nesnažíme se o nová vyjádření a nereagujeme na podněty svých partnerů, nikam se nedostaneme.³⁹ Proto mají humanitní obory větší odpor k opakování slov, i kdyby se jednalo jen o „technické detaily“.⁴⁰ Autor buď může jednoduše odkázat na svůj starší text, nebo jen shrnout výsledky, na nichž staví.

Tento rozdíl ještě více vynikne, vezmeme-li v úvahu čtenáře. V přírodních a společenských vědách potřebuje znát přesný popis metodologie, nebo-li návod, jak pokus či výzkum zopakovat (replikovatelnost experimentu). Badatelé z těchto oborů si oprávněně stěžují, že některé postupy nelze popisovat pokaždé novým způsobem, a proto mohou opakovat i to, co už napsali jiní.⁴¹ Je to podobné, jako když někdo píše návod k lehce modifikovanému výrobku. Také se nebude snažit být originální za každou cenu. Úplně jiná je situace v humanitních oborech. Nová vyjádření neustále podněcují k novému promýšlení na straně autora i čtenáře. Čtenář snáze získá hlubší vhled do problému, pokud o něm čte opakovaně, ale pokaždé trochu jinak a z jiného úhlu (proto by dva články neměly mít tutéž hlavní myšlenku). Prosté kopírování vlastního textu je proto nevhodné, i když se nejedná přímo o podvod. Redaktoři a kolegové by ale neměli pisatele posuzovat skrupulózně. Autoři jsou již nyní zatěžováni tlakem na publikování a požadavky recenzentů, které mohou být v jednotlivých případech hnidopišské.⁴²

Závěr

Současná situace, kdy se pravidla pro opětovné použití vlastního textu často jen nevyřčeně předpokládají, neprospívá ani vědcům, ani redakcím. Na základě předchozí analýzy je proto možné formulovat několik závěrů.

Především se zdá vyloučené, aby humanitní obory kopírovaly pravidla vzniklá v přírodních a sociálních vědách. Výzkumný článek obsahuje určité standardizované sekce, v nichž je někdy opakování textu nezbytné. To ale neplatí pro články například z teologie nebo teorie umění.

Nejdůležitějším úkolem je, aby vysoké školy definovaly jasná pravidla pro rozpracování jedné kvalifikační práce do druhé. Je potřeba určit maximální míru shody mezi oběma pracemi a způsob upozornění na to, že se jedná o rozpracování jiného textu. I když se stanovení procent může zdát jako příliš formální, studenti potřebují mít větší právní jistotu. Konec konců, jedná se jen o práce cvičné.

Se samotnými procenty si už ale nevystačíme u skutečných odborných textů. Přesto by redakce časopisů a vydavatelství měly ve svých pokynech pro autory nebo v autorských smlouvách stanovit jasnější pravidla než jen povšechné prohlášení, že přijímají „nové a inovativní studie“.

38 Koncept autorství v přírodních vědách by si vůbec zasloužil pečlivější zpracování. Známe jsou dlouhé výčty „autorů“ i u relativně krátkých textů, které zohledňují spíše podíl institucí na financování výzkumu než podíl osob na přípravě textu. Evidentně tu jde o něco jiného, než je literární autorství.

39 Existuje pochopitelně velmi účinná strategie gramofonové desky. S tou je ovšem možné spíš prosadit svou než najít pravdu. Srov. Ján PRAŠKO – Hana PRAŠKOVÁ, *Asertivitou proti stresu*, Praha: Grada, 2007, s. 190–191.

40 Jinak řečeno, články v humanitních oborech nemusí opakovat standardizované úseky textu, jakým je popis metodologie. V jejich textu je silněji přítomna argumentace, což podtrhuje angažovanost autora a jeho vlastních slov.

41 Srov. Patrick M. SCALON, *Song From Myself*, s. 63.

42 K etice recenzování srov. Michal ALTRICHTER, Několik bodů k etice recenzování, *Teologické texty* 3/2006, s. 160–161.

V případě, že se jedná o přetištění díla, by k tomu měl být legitimní důvod a autor bezpodmínečně musí všechny zúčastněné na tuto skutečnost upozornit.⁴³ Pokud jde o užití jiného vlastního díla, mohou redakce stanovit orientační maximální míru textové shody. Domnívám se, že u humanitních oborů není vhodné přejímat vlastní text ve větším rozsahu, než text kohokoliv jiného. Nejde ale jen o text. V přírodních a společenských vědách se považuje především originalita dat. Naproti tomu v humanitních oborech by se neměl opakovat hlavní argument, i když opakování podpůrných myšlenek se jistě nelze vyhnout, a ani by to nebylo vhodné. Především ale redakce může po autorech požadovat, aby důsledně odkazovali na své starší relevantní texty, aby si čtenář mohl udělat představu o přínosu nového textu. V celém procesu přijetí článku totiž nejde o snahu redakce prosazovat své zájmy proti autorovi, jak jí to někteří podsouvají.⁴⁴ Redakce rozhoduje na základě recenzních posudků a recenzent se rekrutuje z kolektivu autorů. Proto stačí, aby maximální procento shody bylo jen orientační, aby recenzent mohl v posudku vyšší míru shody v daném případě obhájit.

Ze strany autora je nejistější strategií důsledně odkazovat na všechny své starší texty. Potom se vyhne nepříjemným nedorozuměním, nanejvýš se může stát, že bude muset část textu přepracovat. Takové řešení je pochopitelně vnější a zavání tutorismem.⁴⁵ Nezbytná je proto vždy také správná vnitřní motivace. Ta chybí, když autor považuje psaní za nutné zlo, které musí podstoupit, aby mohl přednášet, postupovat na akademickém žebříčku nebo aby se pochlubil další položkou ve své bibliografii.

S hledáním správné motivace se dnes snaží pomoci nejrůznější koučové a pracovní poradci. Bylo by zajímavé, kdyby některý z nich zpracoval otázku, jaká motivace funguje pro psaní odborné literatury. Určitě by zdůraznil orientaci na čtenáře a na samotný proces psaní. Nejsilnější pocit naplnění totiž můžeme získat, když svou tvůrčí činností nabízíme čtenáři objevný a zároveň čtivý článek. Abychom to dokázali, musíme rozvíjet nejen své odborné, ale i literární kompetence. Zejména ty druhé je potřeba nacvičit. Klasická etika by takové nacvičené dovednosti nazvala ctností. O ctnosti pak platí, že stačí ke spokojenosti sama o sobě, nezávisle na výsledcích. Konkrétně řečeno: kdo se raduje víc ze hry než z výhry, toho nenapadne tisknout Ctrl+C.

K etickým aspektům tzv. autoplagiátů: Aneb technologie zpracování vědeckého recyklátu

Abstrakt Úměrně tomu, jak se usnadňuje kopírování textů i odhalování těchto kopií, roste v akademické sféře diskuse o tzv. nadbytečných publikacích. Bohužel ale akademická sféra postrádá přesné univerzitní směrnice a redakční pravidla, která by umožnila rozlišit eticky akceptovatelné recyklování od neetického autoplagiátorství. Článek analyzuje řadu norem v jejich akademickém kontextu. Přitom dochází ke dvěma zajímavým pozorováním: zaprvé, existující pravidla se významně liší; zadruhé, tato pravidla pocházejí z přírodních a společenských věd. Ve svém příspěvku ukazují, že je nutné příslušné normy zpřesnit. Nikdy ale nebude možné vytvořit jednotný kodex upravující použití vlastního textu, protože pravidla musí brát v úvahu specifika každé disciplíny, zvláště v případě humanitních oborů.

Klíčová slova autoplagiátorství, etika, humanitní obory, společenské vědy, přírodní vědy

43 Srov. Martin R. TRAMÈR – D. John M. REYNOLDS – R. Andrew MOORE – Henry J. MCQUAY, *Impact*, s. 639: „Klíčové je zde použití křížového odkazu. Bez křížového odkazu je duplikát maskovaný,“ a tedy podvod. Navíc nestačí jakýkoliv odkaz, ale zřetelné uvedení, že data nebo text byl již vydán.

44 Srov. především Andries NENTJES, *On the Right*.

45 *Tutorismus* je systém používaný v historii katolické morální teologie, podle něhož se má křesťan držet raději bezpečnější cesty a poslouchat každý zákon, pokud nemá jistotu, že neplatí. Více o tutorismu a jeho druzích viz např. Hieronymus NOLDIN – Albert SCHMITT, *Summa theologiae moralis. De principiis*, Oeniponte: Rauch, 1941, s. 229–230.

On the Ethical Aspects of so-called Self-Plagiarism: Or the Technology of Processing the Academic Recyclate

Abstract The so called redundant publications are becoming a major theme in the academic sphere, as it has become easier to produce and reveal copied texts. Nevertheless, the academic sphere lacks precise university regulations and journal policies distinguishing ethically acceptable recycling from unethical self-plagiarism. The article analyses several norms in their academic context. Two interesting observations are shown: first, the existing rules differ significantly; second, they originate in the natural and social sciences. I argue that more precise norms are needed. It would be, however, not possible to agree on a single set of universal rules, as they must take into consideration also the specifics of each academic discipline, especially in the case of humanities.

Keywords Self-plagiarism, Ethics, Humanities, Social sciences, Natural sciences